

Interdiszciplináris kapcsolatok népzene kutatói szemmel

*Az Etelközi fohászok és a Ferences iskoladrámák (1.) című
kiadványok zenei munkálatairól*

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene tanszakával – annak hallgatójaként – 1996 őszén Erdélybe tettünk szakmai kirándulást. Ekkor volt részem először népzenei gyűjtésben, még ha csak szemlélőként is. Több helyszínen, az egyik faluban Kallós Zoltán helyi vezetésével, Dobszay László, Domokos Mária, Németh István és Szendrei Janka, az MTA Zenetudományi Intézet munkatársai végeztek gyűjtést úgy, hogy annak mi, hallgatók is szem- és fültanúi lehettünk. Teljesen magával ragadtak az addig még nem hallott szövegek, dallamok, illetve az ismert énekek előadásmódja. Az éneklési módon felül megfogott az énekesek arca, viselkedése a felvétel alatt és után egyaránt. Emellett két olyan Udvarhely megyei szituáció hatott rám erőteljesen, amelyeket eredeti funkciójukban tapasztaltunk meg. Az egyik Lövétén történt,¹ egy zsákfaluban – mely éppen földrajzi helyzeténél fogva a népzenei gyűjtések kedvelt helyszíne mind a mai napig –, ahol egy szokásos vasárnap délutáni népvacsernyét (zsolozsmát) hallgattunk meg.

Legnagyobb, meghatározó élményem pedig egy halottvirrasztáson való részvétel volt. (Pedagógusi gyakorlatom során ezt az élményt igyekszem megosztani tanítványaimmal, és rendszeresen azt tapasztalom, hogy az még áttételesen is erőt hordoz.) Szentegyházai² rövid tartózkodásunk idején egy idős férfi elhunyt. Az ő első napi, háznál tartott virrasztásakor megengedték, hogy az egyházzene tanszak hallgatói, tanárai, körülbelül ötvenen beüljünk, és együtt imádkozzunk a rokonokkal, ismerősökkel. Megérkezésünkkor már folyt az „imádkozó”. Emlékeim szerint mintegy fél-egy órát töltöt-

KÖVÁRI RÉKA
1995-ben elvégezte a matematika–ének-zene szakot a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, majd 1998-ban ének-zene–karvezetés szakon diplomázott az ELTE Tanárképző Főiskolán. 2000-ben főiskolai, 2001-ben egyetemi diplomát kapott egyházzeneből a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen, ahol 2001–2004 között az egyházzene DLA doktori iskola ösztöndíjas hallgatója volt. Munkahelye 2004-től az MTA Zenetudományi Intézet népzenei osztálya, fiatal kutató. Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíjas. Kutatási területe: Kájoni János Cationale Catholicumának énekei Erdély, Bukovina és Moldova néphagyományában.

tünk a ház nagy szobájában a fehér, áttetsző anyaggal letakart, felkötött állal felravatalozott halott mellett, és hallgattuk a külön asztal körül ülő hat-nyolc férfi éneklését, akik kéziratos énekeskönyvekből énekelték a sokszor több tucat versszakos halottasokat. Az előénekesek megbeszélései – hogy éppen melyik ének kerüljön sorra –, az így keletkezett csend, lapozás zaja, a szobába bejövő újabb vagy épp távozó látogatók csendes vonulása mind természetes nyugalmat, tiszteletet sugárzott. Maga a halottért végzett imádkozás, éneklés pedig olyan atmoszférát teremtett, hogy bennünket, kívülállókat is egyfajta mélységesen nyugodt, transzcendentális állapotba juttatott.

Ettől kezdve tudatos kapcsolatba kerültem a népzenevel. 1997 és 1999 nyarán Erdélyben, Háromszéken gyűjtöttem elsősorban népekeket, majd 2004 tavaszán Gyimesben, ugyanezen év őszén pedig Moldvában jártam gyűjtőúton. Készülő egyházzenei DLA-disszertációm témája is a népének, népzene körébe tartozik. Erdély egyik, a népi vallásosság szempontjából központi helyén, Csíksomlyón Kájoni János ferences pap, orgonaépítő 1676-ban *Cantionale Catholicum* címen énekszövegeket és nótautalásokat tartalmazó nyomtatott énekeskönyvet adott ki.³ Ennek a későbbi, tartalmában kisebb-nagyobb mértékben megváltozott (és melléklettel ellátott) kiadásai⁴ meghatározók nemcsak Erdély, hanem Bukovina és Moldova néphagyományában is. Doktori dolgozatomban a Kájoni *Cantionale* egyik dallamforrásaként ismert 18. századi kéziratos kottás kántorkönyvet, az úgynevezett *Deák–Szentés kéziratos* dolgozom fel, és a benne szereplő énekek elterjedését, variálódását vizsgálom az előbb említett földrajzi területeken.

Témám természetesen a zenetudomány több ágával is összefonódik. A kéziratban szereplő dallamok az egyházzene körébe esnek; az egyes énekek, dallamok történetét az összehasonlító zenetudomány vizsgálja; míg a népzenei gyűjtésekben fennmaradt variánsok összehasonlítását a népzene-kutatás végzi. Disszertációmhoz köthető az a két kiadvány is, amelyek a zenével két másik tudományterületet is összekapcsolnak: a néprajz- és az irodalomtudományt. Jelen dolgozatomban a címben említett két kötet lapjain található énekek közül azokról esik szó részletesen, melyek a *Deák–Szentés kéziratos*ban is szerepelnek.

1. Az *Etelközi fohások* című kiadvány

Az *Etelközi fohások – Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából* című⁵ 2005 végén megjelent kiadvány a kották mellett mellékletként tartalmaz egy audio-CD-t is. Szerzőtársam, Harangozó Imre egy dél-alföldi település, Újkígyós szülőtte, hatalmas néprajzi gyűjtemény tulajdonosa, kiváló gyűjtő, akit erőteljesen vonz a valási néprajz. 2004-ben kerestem meg azzal a kéréssel, hogy vigyen magával egy moldvai, elsősorban egyházi énekeket célzó gyűjtőútra. Harangozó Imre fő kutatási területe az archaikus imádság. Rendszeresen járja főként Erdély, Moldva és az Alföld falvait.

A szóban forgó kiadványba az ő, illetve kettőnk gyűjtéséből származó imádságok és népelemek kerültek. Feladatom a CD-melléklet szerkesztése, a könyv énekeinek kiválogatása, jegyzetekkel való ellátása és lejegyzése, a népelemek világáról szóló fejezet, valamint a közreadói tájékoztató megírása volt.

A kötetben olvasható 25 lekottázott énekből – melyekből 22 a CD-mellékletben hallható –, kilenc szerepel a *Deák-Szentes kéziratban*. Ezeket veszem a következőkben sorra. A Kájoni *Cantionale* kiadásában szereplő szövegváltozatokat hasonlítom össze, minden esetben közlöm a *Deák-Szentes kéziratban* látható dallamalakokat, melyeket először a *Cantionale* negyedik kiadásának, az úgynevezett Baka-féle orgonáskönyvnek dallamával, végül pedig a saját kiadványunkban olvasható-hallható moldvai változatokkal vetem össze.

1.1. A *Csordapásztorok* kezdetű, közismert karácsonyi ének a Kájoni *Cantionale* 1805-ös harmadik kiadásából hiányzik.⁶ Az 1719-es kiadásban az elsővel gyakorlatilag azonos szövegváltozat szerepel,⁷ mindkét helyen az 5, 6, 5, 6, 6-os verselés a 16 versszak során mindössze egyszer változik: 5, 6, 6, 5, 5-re.⁸ A *Cantionale* 20. századi, negyedik kiadásába már egy átalakult ének kerül vissza: a második felét megismételve 6 sorossá vált szöveg 11 szakaszosra rövidül, és csak első 6 strófája mutat szó vagy fogalmazás szerinti egyezést a korábbi kiadásokéival.

A *Deák-Szentes kéziratban* olvasható alak⁹ a népzenei gyűjtésekből kibontakozó, földrajzilag elhatárolható¹⁰ dallamképet mutatja: a dór hangsorú erdélyi variánst, ötsoros formában. Az úgynevezett Baka-féle kántorkönyvben a magyar nyelvterület más részeire jellemző fríg variánst találjuk: az utolsó sor elmarad, a 3–4. sor azonos, az 1–2. sorban pedig egy-egy hangnyi eltérés mutatkozik.

1.1. kottapélda:

Csor - da Paß - to - rok mi - dőn Böt - le - hem - ben,
Csor-dát ö - riz - nek éj - jel a Me - ző - ben éj - jel a me - ző - ben.

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba 5, 6, 6, 6 és végig 6-os szótagszámú strófákkal került be ez az ének pusztinai gyűjtésünkből.¹¹ Kéziratunk első sorának kvartról lefelé lépkedő dallama csak az utolsó, 6. versszakban jelenik meg. A kiadvány mellékletén hallható, 1 (5) 4 5 kadenciájú variánsban a 3. sor zárata a kvintről hajlik le a kvartra, továbbá a 4. sor a szekundról felugrik a kvintre, s ezért az utolsó sor a szexten indul. Ezekről eltekintve csupán hajlításokban, és ezáltal motívumhullámokban, ívekben gazdagabb a fenti 18. századi írásos variánshoz képest.¹²

1.2. Az *A királyok királyának* kezdetű ének a Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadását végigkíséri, s mindegyikben ez indítja a „Viz-Kereszt Napjára való Énekek” sorát.¹³ 33 szakaszos szövege az első két kiadásban változatlan,¹⁴ az 1805-ös harmadikban már 20 strófára csökken, és a 3. versszaktól kezdve lényegesen megváltozik,¹⁵ azonban az 1921-es kiadásban ehhez képest már csekély az eltérés.¹⁶

Az alábbi, a *Deák-Szentes kéziratban* szereplő dallam¹⁷ – mely ugyanitt *Virgo Parit Filium* szöveggel is szerepel¹⁸ – és az úgynevezett Baka-féle kántorkönyv dallamalakja nagyjából azonos. Az eltérések főként a hajlítások elmaradásában figyelhetők meg: a kézirat kezdő skálázása hármashangzat-felbontássá vált, az így hamarabb elért kvint miatt a szexten „recitál” a Királyának szó, a 2. sorban pedig a hajlítás mindkét hangja külön szótagot kap. Továbbá az utolsó sor közepe a 2 félzárlatot annak körülírásával éri el, ami után a kvintről indul a záró motívum.¹⁹ (Utóbbira hatással lehetett a *Virgo Parit Filium* szintén elterjedt magyar változata, a *Szülte a Szűz Szent Fiát* kezdetű ének.)

1.2.1. kottapélda:

Ky - rá - lyok - nak Ki - ra - lya - nak Ie - űus Kriű - tus - nak

Má - ri - a - nak Szent Fi - á - nak mű egy U - Runk - nak

Jer mi mond - gyunk Di - cűi - re - tett mi meg val - tonk - nak.

1.2.2. kottapélda:

Vir - go Pa - rit Fi - li - um Iu - bi - le - mus.
 Ro - sa gig - nit Li - li - um e - xul - te - mus.
 Na - tum si - ne Pat - re. Fi - li - um cum Mat - re
 col - lau - de - mus.

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba a Kájoni *Cantionale* 1805-ös harmadik kiadásának teljes, 20 versszakos változata került be *A királyok királyának* kezdettel.²⁰ A 77 éves klézsei férfi maga által írt kéziratos füzetéből énekelte a fenti és a negyedik kiadásbéli alak ötvözetével. Megtartotta a 18. századi forma *Királyának* szava inkább kvinten való recitálását, hajlításokkal gazdagította az 1. és a 3. sor záró motívumát: a Krisztus szó az előtte megszólaló alsó váltóhanggal hangsúlyt kapott a felvételen. Ezen túlmenően a 2. sor terc indítása megtörte mind a kézirat, mind az énekeskönyv páros dallammenetét, valamint az utolsó sor középzárlata a kvintugrás utáni szekund helyett az alaphangon végződő lefutó hármashangzatba torkollott.²¹

1.3. A *Jaj nagy kedven tartott* kezdetű Mária-siralom a Kájoni *Cantionaléban* 1719-ben jelenik meg először, s innentől kezdve a kiadásokból nem is marad el.²² Nemcsak a kéziratokban és nyomtatványokban olvasható többfajta korabeli változata jelzi mindenkori népszerűségét, hanem a *Cantionale* utolsó három kiadásának szinte változatlan szövege is. Lényegében csak az 1921-es kiadás költ át kisebb-nagyobb mértékben néhány szakaszt,²³ viszont a 20–21. századi népzenei gyűjtések általában az 1805-ös variánst hozzák.

A *Cantionale* 1921-es, kántorkönyvnek szánt kiadása a *Deák-Szentes kéziratban* szereplő énekkel²⁴ majdnem azonos dallamalakat hoz: az első sorban a kisszekundos felső váltóhang (H helyett Bé) mollá változtatja a dór hangsort, valamint a második dallamsor kvartról indulva a kvint érintésével jut el a (2) fókadenciára.²⁵

1.3.1. kottapélda:

Jaj nagy ked - ven tar - tott [ze - rel - mes Bü - löt - tem
ki nél - kül már ez vi - lág - ban hól - tig ár - va let - tem.

A Mária-siralom dallama nem más, mint a *Cantionale*-ben már 1676-ban megjelenő, és a *Deák–Szentés kézirata*-ban szintén olvasható *Jaj, mely hamar múlik* kezdetű ének²⁶ rövidített változata. A kézirat 5 x 6 szótagos, dór hangsorú énekéből a 3–4. sor magasra menő középrészét hagyja ki, és így keletkezik a négysoros, 6, 6, 8, 6 szótagszámú dal a *Jaj nagy kedven tartott* énekszöveghez. (Lásd az 1.7. szakaszt!²⁷)

1.3.2. kottapélda:

Jaj mely ha - mar mú - lik e Vi - lág e - re - je,
Mely ha - mar el - bom - lik min - den e - rőf - sé - ge,
s' Vál - to - zik [zép - sé - ge.

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba a Kájoni *Cantionale* 1805-ös harmadik kiadásának szövegváltozata került be Klézséról.²⁸ Az asszony maga által írt kéziratos füzetéből énekelte 11 strófával. Az 1.3.1. kottapéldához viszonyítva b3 (2) b3 kadenciaképlete az 1. sorban a kvintről való lehajlással, a 3. sorban az alaphangról való, hajlítással kitöltött felfelé lépéssel alakult ki. Ezen túlmenően a kezdősort pentatonizálta a felső váltóhangnál a szeptimhangra való felugrással, a mollos jelleget a második szótag tercre való lehajlásával erősítette, valamint a mozgásteret a második sor szeptimről való indításával is kitágította.²⁹

1.4. A nagypénteki improperiák, a *Popule meus* a Kájoni *Cantionale* mindegyik kiadásában szerepel magyarul, *Én nemzetem* kezdettel.³⁰ 14 versszakos szövege évszázadokon keresztül változatlan,³¹ s ez jól mutatja népszerűségét, valamint a liturgiában való folyamatos közösségi használatát.

Dallamát magyar szöveggel találjuk meg a *Deák–Szentés kéziratban*.³² Egy nagyon szerteágazó, többféle szótagszámot és versformát mutató dallamcsalád tagja, melybe a későbbiekben tárgyalandó, az énekeskönyv első két kiadásában ezen ének nótautalásaként szereplő *József, József* kezdetű ének is tartozik.³³ A kézírathoz képest a következő eltérésekkel találkozunk a *Cantionale* negyedik, orgonakíséretes kiadásában: a kezdősor a felső nagy decima érintésével kibővül, a 2. sor eleji ugrást lefele haladó ereszkedéssel váltja fel, a 3. sor pedig terccel magasabban indulva már a sor elején hangnemet vált, ezzel az előző dallamsor terccel lejjebbi megismétlését, egy szekvenciát eredményez (mely az utolsó sorban folytatódik).³⁴

1.4. kottapélda:

En Nem-ze-tem Si - dó né-pem, te el - le - ned mit vé - tet-tem?
 hogy töl - led ha - lált ben - vet-tem, fe - lely meg im - már én - ne - kem.

Az *Etelközi fohászok* c. kiadványba Klézsei változata került be.³⁵ Az asszony maga által írt kéziratot füzetéből énekelte az összes strófával, a fenti és a Baka-féle kántorkönyvben látható forma ötvözetében. E népzenei variáns a kis (!) decimáról az oktávra kétszer is leereszkedő motívumból alakította ki a kezdő sort, a felfelé így kibővített ambitust a következő dallamsor kezdetén is megerősítette, a szekvenciázást nem hangról hangra ugyan, de megtartotta. Ezenfelül a 3. sor középzárlatát díszítette, és az egész dallamot mollosította nemcsak a kezdősorral, hanem a fókadenciára való kisszekundus megérkezéssel is.³⁶ (Lásd alább a 2.3., 2.4. és 2.5. szakaszokat!)

1.5. A *Surrexit Christus hodie* verses Benedicamus-tropus a késő középkortól kezdve Európa-szerte elterjedt volt. Magyar forrásokban latin, és *Feltámadt Krisztus ez napon* kezdettel magyar szöveggel egyaránt megtaláljuk. A Kájoni *Cantionale* kiadásaiban folyamatos a jelenléte, sőt magyar fordítását kétféle alakban is énekelték: *Alleluja*, *Hála légyen* visszatérő szöveggel szó szerinti fordításban, illetve csupán *Allelujás* refrénnel.³⁷ Az első két kiadásban mindhárom változatot olvashatjuk, míg 1805-től kezdődően a *Hála légyen* szövegű refrénes alakkal találkozunk az énekeskönyvben, sőt még az 1805-ös kiadás függelékének szánt *Ceremóniás könyvben* is szerepel, a búzaszentelői processzió záró énekeként.

A kanció dallama eltér az Európában használatos dúr melódiától (*A Pünkösdsnek jeles napján*): magyarországi forrásokban dór változatát találjuk.³⁸ A *Deák–Szentés kéziratban* a latin szövegű dallam olvasható,³⁹ melyre a magyar fordítást is rá lehet énekelni. A *Cantionale* negyedik kiadásában szereplő dallam ettől a következő helyeken tér el: a

kezdősor közepén oktávra kapaszkodik fel, a 3. sorban hajlításokkal visszalépked a kvartra, emiatt az utolsó sort egy, a kvintről való lehajlással indítja.⁴⁰

1.5. kottapélda:

Sur - re - xit Chri[-]tus ho - di - e Al - le - lu - ja;
La - us fit De - o, De - o no - stro.

Kéziratunkban az *Alleluja* refrénes változatot is megtaláljuk, azonban a magyar szöveg fölött nincs kotta.⁴¹

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba egy északi csángó gyűjtésből került be a *Hála légyen* refrénes szövegváltozat, mely az énekes ajkán kissé átalakult („Hálád ledzsík, Háládə zIsztennek”).⁴² Dallama azonban az előbb részletezett Baka-féle kántorkönyvben található alak variánsa: az *Alleluja* szónál a bővült ambitus legmagasabb, oktáv hangjáról ereszkedik alá – a többhangos melizmák miatt – két hullámban, az 5 (4) 4 kadenciát a 3. sorban nem szekundlépésekkel, hanem az alaphangot érintve egy felugró kvarttal alakítja, s az utolsó sor a másodikhoz hasonlóan ér le a záróhangra.⁴³

1.6. A *Dies irae* kezdetű halotti szekvencia és a belőle készült *Az nap harag napja lesz* kezdetű magyar népének végigvonul a Kájoni *Cantionale* kiadásain.⁴⁴ A latin szöveg változatlan, míg 19 strófás magyarját az 1805-ös kiadásban szinte teljes egészében átköltik. Negyedik kiadása – bár az előzőre hivatkozik – egy másfajta szövegezésű és szerkezetű éneket hoz, mely az eddigi 3 soros strófákból kettőt összetéve alakított ki egy 6 soros, 9 versszakos variánst.

A Baka-féle kántorkönyv az első dallamfélnek használja a *Deák-Szentes kézirat* változatát⁴⁵ úgy, hogy az első két sorban a tercugrást szekundlépéssel váltja ki.⁴⁶

1.6. kottapélda:

Di - es i - rae di - es il - la [ol - vet [ae - clum in fa - vil - la,
Te - ste Da - vid cum Sy - bil - la.

Az *Etelközi fohászok* című kiadvány klézsei változatát közli.⁴⁷ Az előadó maga által írt kéziratot füzetéből énekelte 9 strófával. Pontosabban a *Cantionale* negyedik kiadásának fent leírt dallamára „húzta rá” az 1805-ös szövegváltozatot úgy, hogy az ottani 19. szakasz a dallam második felének ismétlésére szól. Ehhez képest a következőkben tért el: első két sorának félzárlatában nem az alsó szeptimre, hanem az alsó kvintre hajlott le, a 3. sort a felső kvinten indította, a 4–5. sorban a szextre való felhajlást elhagyta, az utolsó sort pedig az alaphangról indítva, a kvartot érintve lépcsőzetesen rajzolta ki.⁴⁸

1.7. Az *Ó keserves jajszó* kezdetű halottas a Kájoni *Cantionale* mindegyik kiadásában szerepel.⁴⁹ Szövege az 1805-ös harmadik kiadásban szinte teljesen megváltozik. A negyedik, Baka-féle kiadás ismét egy másfajta szövegvariánst mutat, mely forrásként a Tárkányi–Zsaskovszky *Énekeskönyvet* jelöli meg.

A *Deák–Szentés kéziratban* található dallamot⁵⁰ modernizálva látjuk viszont a *Cantionale* negyedik kiadásában. Itt gyakorlatilag egyetlen sorból építkezve változott át – a kézirathoz viszonyítva egyszerűsödött le – a dallam A A B A_v szerkezetűvé és 2 (2) 2 kadenciájúvá.⁵¹

1.7.1. kottapélda:

Oh ke - ser - ves jaj [zó! mi - nya - jan meg ha - lunk,
 vagy Ur, vagy Nem - te - len [zá - ma - dás - ra ál - lunk
 O fáj - da - lom el jött, el jött az ha - la - lom,
 Ha - lal el - len nin - csen nin - csen Pro - ká - to - rom.

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba klézsei gyűjtésünkből került be.⁵² Az asszony maga által írt kéziratot füzetéből énekelte a *Cantionale* harmadik kiadásának valamennyi strófájával, de az ottani egyetlen soros refrént további két, a halottvirrasztásra utaló szövegsorral bővítette.⁵³ Olyan dallamot használt, melynek főszövege az *Ó édes Megváltóm* kezdetű ének. Ez a Kájoni *Cantionaléban* csak ebben, az 1805-ös kiadásban megjelenő halottas szöveg egy olyan 12 szótagos négy soros dallammal ismert, melynek két, illetve két és fél soros rövidített változatával korábban már találkoztunk *Jaj nagy kedven*

tartott, illetve *Jaj mely hamar múlik* kezdettel.⁵⁴ A teljes dallam megtalálható a *Deák–Szentés* kéziratban is *Szomorú a halál* kezdettel, mely szöveg a Kájoni *Cantionale* első két kiadásában ismeretes.⁵⁵ (Lásd az 1.3. szakaszt!)

1.7.2. kottapélda:

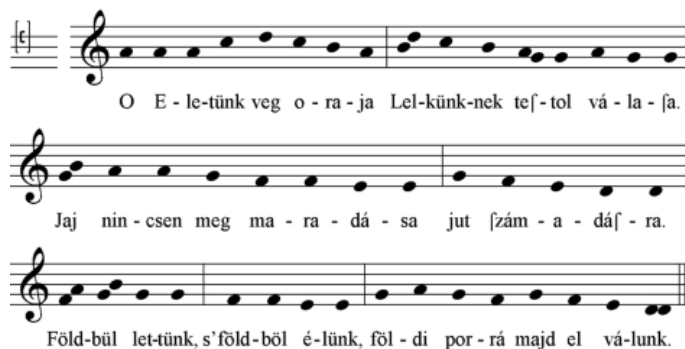
Szo - mo - rú az ha - lál a gyar - ló Em - ber - nek,
 Ha - lál kö - ve - ti - től min - de - nek ret - teg - nek
 ki - vált - kép - pen kik e' vi - lág - ban ö - rül - nek,
 Ne - héz e vi - lág - tól meg val - ni e - zek - nek.

A kiadványba bekerült népzenei felvételen azonban ennek olyan variánsát hallhatjuk, mely a 4 soros dallamhoz (3+1 soros szöveghez) csak Moldvára jellemző módon rendel még egy 2 soros refrént.⁵⁶ A *Deák–Szentés* kézirat fenti változatától való lényeges eltérései a következők: a kezdő sorban a szextről indulnak a motívumok, a 3. sor elején a kvintre visszakanyarodva ereszkedik alá, továbbá a hajlítások egy részét elhagyja, de egyéb díszítésekkel él.⁵⁷ Ennek a dallamnak 3–4. sorát ismétli meg úgy, hogy jelzi, az már a strófát lezáró szakasz lesz: az 5. sor 1., a 6. sor 2. felében a motívumok közepe szekunddal mélyebben hangzik.

1.8. Az *Ó életünk végőrája* kezdetű halotti ének a Kájoni *Cantionale* valamennyi kiadásában megtalálható.⁵⁸ Az első két kiadás változatlan 10 szakasza 1805-ben lényegesen megváltozva 6-ra apad, mely kissé átalakul az úgynevezett Baka-féle orgonáskönyvben.

A *Deák–Szentés* kéziratban szereplő dallamot⁵⁹ a *Cantionale* negyedik kiadásában levővel összehasonlítva azt látjuk, hogy csak néhány hangban, inkább menetében egyezik, mégis – főként a második sor vezetőhangos zárata miatt – annak újabb kori változatának kell tekintenünk.

1.8. kottapélda:

O E - le-tünk veg o - ra - ja Lel-künk-nek te[- tol vá - la - ja.

Jaj nin - csen meg ma - ra - dá - sa jut [zám - a - dá[- ra.

Föld-bül let-tünk, s' föld-ből é-lünk, föl - di por - rá majd el vá-lunk.

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba *El kell menjünk, nincs mit tegyünk* szöveggel került be Kelgyestről.⁶⁰ A dallam a Baka-féle negyedik kiadás előbb említett alakjának változata, mely a 2. sorban a kézirat variánsának tűnik. (Négysoros, refrén nélküli formája elsősorban *Lehullott a Jézus vére* szöveggel gazdagon gyűjtött.) Második versszaka az 1805-ös kiadású *Cantionale* szerinti *Ó életünk végórája* kezdetű énekből való.

1.9. Az *Ó áldott Szűzanya* kezdetű Mária-éneknek⁶¹ a Kájoni *Cantionale* első két kiadásában található 9 versszaka változatlan, leszámítva az 1719-ben megváltozott végét, mely az *Ave Maria* imádság egy sorát parafrázeálja.⁶² A harmadik kiadás 6 szakasza az előző rövidítése, kisebb átköltéssel.⁶³ Habár a negyedik kiadás – mely az utolsó szövegsort megismétli – a szöveg forrásának a *Cantionale* harmadik kiadását jelöli meg, mégis azt mondhatjuk, hogy az előző kiadásokból vegyesen válogatott, sokszor kissé átalakított 7 strófát találunk itt.⁶⁴ Az ének szövegét 9 versszakkal olvashatjuk a *Deák–Szentés kézirat* függelékében is, mely az 1676-os kiadásból való.⁶⁵

A *Deák–Szentés kézirat*ban szereplő dallamhoz képest⁶⁶ egy teljesen más, új melódiával találkozunk a Baka-féle kántorkönyvben.

1.9. kottapélda:

Oh Al - dot Szűz A - nya me - nye - i [zép ró - ja

Ból - dog meny - or - [zág - nak drá - ga gyöngy vi - rá - ga

Bü - nő - sők - nek é - des [zó [zól - ló - ja Vi - gyáz re -ánk e - des A -nyánk

An - gya - lok - nak ki - rály - né A - [zo - nya.

Az *Etelközi fohászok* című kiadványba egy igen gazdagon díszített változat került be.⁶⁷ A klézsei asszony emlékezetből énekelte első strófáját úgy, ahogyan egy falubeli férfitől hallotta gyermekkorában. A 18. századi kézirat ötsoros dallamának A A A_v B A_v sor szerkezete A A A B A képletűvé vált az ajkán, így a 2 2 (1) 1 kadencia helyett mindegyik sor az alaphangon zár. Az állandóan visszacsengő fő dallamsor első felét úgy alakította át, hogy az a nagytercet hangsúlyozza, még a középzárlat sem a kvartra, hanem erre a feszültséget keltő hangra érkezik meg egy körülírás után.⁶⁸ Az eltérő negyedik sort pedig – periodizáló érzékkel – szekundon megálló középzárlatúvá tette.⁶⁹

2. A *Ferences iskoladrámák* című kiadvány

A *Régi Magyar Drámai Emlékek* sorozat újabb alsorozatának *Ferences iskoladrámák* című, sajtó alatt álló 1. kötete az 1721–1739 között Csíksomlyón előadott passiójátékokat tartalmazza.⁷⁰ Feladatomban itt az volt, hogy a közölt misztériumjátékokban említett énekszövegekhez a csíki néphagyományban fennmaradt dallamokat keressek.⁷¹ E drámákban előforduló énekek közül néhány összefüggésbe hozható a *Deák–Szentés kézirattal*. Jelen dolgozatban – terjedelembeli akadályok miatt, és mivel erről másutt részletesen szólok – csupán jelzésszerűen sorolom fel a zenei kézirat és a misztériumjátékok kapcsolatait.

2.1. Az énekek egy része a játékok rendezői utasításában szerepel, csupán incipittel. Az 1725-ös passiójáték *Íme kérlek és intelek* kezdetű éneke⁷² Kájoninál hasonló kezdéssel, a *Kérlek és intelek mostan tégedet* szöveggel olvasható,⁷³ valamint dallama szerepel a

Deák–Szentés kéziratban.⁷⁴ Témáját tekintve egyértelműen azonos énekről van szó, mivel ez az énekeskönyvben a „Judicium – Az Itiletről” szülő részét nyitja.

2.2. Ugyanitt szintén csak incipittel szerepel az *Eheu quid homines sumus* kezdetű ének.⁷⁵ Ennek dallamát a *Deák–Szentés kéziratból*, latin szövegét a Kájoni *Cantionaléból* közöljük a kötetben, mellette az *Ó emberi gyarló nemzetség* kezdetű magyar változata is szerepel egy csíki népzenei gyűjtésből.⁷⁶

2.3. A már tárgyalt *Én nemzetem, zsidó népem* kezdetű ének átköltését találjuk az 1731-es drámában *Oh én kedves népem, mit cselekszel velem* kezdettel, melynél azonban itt nincs éneklésre való utalás.⁷⁷ (Lásd az 1.4., 2.4. és 2.5. szakaszokat!)

2.4. Az 1733-as passióban a *Kaszás e földön az halál* énekre utal néhány szakasz átköltésével a drámaíró.⁷⁸ A játékban más strófászerkezetű szöveg található, mint a Kájoni *Cantionaléban*, ahol ennek *Est messor cognomento mors* kezdetű latin eredetije is olvasható.⁷⁹ Mindkét ének dallamát megtaláljuk a *Deák–Szentés kéziratban*.⁸⁰ Magyar szövegű dallamváltozata rokon a *Gyarló világ*, a *József, József* és az *Én nemzetem* kezdetű énekek családjával.⁸¹ (Lásd az 1.4., 2.3. és 2.5. szakaszokat!)

2.5. Az 1734-es játék *Ó Józsefnek fényessége* kezdetű éneke⁸² a *József, József, hol vagy, József* Kájoni *Cantionale*-beli szöveg változata.⁸³ A *Deák–Szentés kéziratban* a *József, József* éneket nem találjuk, de az első kiadás nótautalásának latin eredetije, a *Horrenda mors* kezdetű szerepel – bár más dallammal.⁸⁴ (Lásd az 1.4., 2.3. és 2.4. szakaszokat!)

2.6. Ugyanezen passió végén az *Ó Jézus, Jézus* kezdetű népének hangzik el.⁸⁵ A Kájoni *Cantionaléban* nem találjuk, latin eredetije a *Deák–Szentés kéziratban* olvasható: *O langvens Jesu*.⁸⁶

A *Ferences iskoladrámák* 1. kötetében szereplő 1721–1739 között előadott 15 passiójátékban a mintegy tucatnyi ének vagy énekre való utalás közül az említett néhány ének szövege, dallama hozható összefüggésbe a szintén csíki, 18. századi *Deák–Szentés kézirattal*.

Források

Deák–Szentés: Deák–Szentés kézirat. Jelzete: OSzK Ms. mus. 4374. Valószínűleg 1741–1774 között jegyezték le. Kájoni Cantionale:

1676. Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó, 1676.

Modern, kottás kiadása: Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szent István Társulat, Budapest, 1979. (I. DPP 1979.)

1719. *Cantionale Catholicum*. Második kiadás. Szerk. Balázs Ágoston. Csíksomlyó, 1719.

1805. *A' Keresztény Katholikuskok Egyházi Énekes Könyve*. Harmadik kiadás. Szerk. András Rafael. Csíksomlyó, 1805., 1806.

1805. Cer. K[atholikus]. *Kántorok Tzeremoniás Könyve*. Szerk. András Rafael. Csíksomlyó, 1805., 1806.

1921. *Erdélyegyházmegyei énekeskönyv a róm[ai]. kath[olikus]. kántorok, a nép és ifjuság használatára. Régibb és újabb énekeskönyvek-, a kántorok és a nép ajkán élő hagyományos énekekből összeállította és orgonakisérettel ellátta Baka János csíkszentmártoni nyilugalmazott]. kántortanító. Gyergyószentmiklós, [1921.].*

Irodalom

- Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Régi Magyar Dallamok Tára I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958.
- Dobszay László: *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- Dobszay László: *A magyar népének I. Veszprémi Egyetem, Veszprém*, 1995.
- Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve – I. MTA ZTI, Budapest, 1988.*
- Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szent István Társulat, Budapest, 1979. (I. Kájoni Cationale 1676.)
- Harangozó Imre–Kövári Réka: *Etelközi fohászok – Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2005. (CD-melléklettel.)
- Kövári Réka: Zenetörténet és népzene – Egy XVIII. századi csíki ferences kézirat dallamai a népzenei gyűjtesekben. In: *Mozart–Liszt–Bartók – tanulmánykötet*. SZTE JGYTFK Ének-zene Tanszék, Szeged, 2007. 80–98.
- Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Régi Magyar Dallamok Tára II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- Papp Géza: Egy elveszettnek hitt kézirat énekeskönyve. *Magyar Zene*, 1988. 6. 379–394.
- Rajeczky Benjamin: „Kaszás e földön a halál...” *Néprajzi Közlemények*, 1958. 1–2. 26–30.
- Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század. (6/1.) Ferences iskoladramák 1.* Sorozatszerk. és szerk. Demeter Júlia–Kilián István–Pintér Márta Zsuzsanna. Sajtó alatt.
- Richter Pál: Napja Isten haragjának – egy temetési ének írásos emlékei és néphagyományban élő változatai. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2005*. Csíkszereda, 2006. 259–276.
- Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest, 1979.³
- Szendrei Janka–Dobszay László–Rajeczky Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Jegyzetek

- 1 Románia, Lueta.
- 2 Románia, Vlahita.
- 3 Kájoni János: *Cationale Catholicum*. Csíksomlyó, 1676. Modern, kottás kiadása: Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szent István Társulat, Budapest, 1979. (A továbbiakban: 1676., illetve DPP 1979.)
- 4 *Cationale Catholicum*. Második kiadás. Szerk. Balázs Ágoston. Csíksomlyó, 1719. (A továbbiakban: 1719.); *A' Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve*. Harmadik kiadás. Szerk. András Rafael. Csíksomlyó, 1805., 1806. (A továbbiakban: 1805.); *K[atholikus]. Kántorok Tzeremoniás Könyve*. Szerk. András Rafael. Csíksomlyó, 1805., 1806. (A továbbiakban: 1805. Cer.); *Erdélyegyházmegyei énekeskönyv a róm[ai]. kath[olikus]. kántorok, a nép és ifjuság használatára. Régibb és újabb énekeskönyvek-, a kántorok és a nép ajkán élő hagyományos énekekből összeállította és orgonakisérettel ellátta Baka János csíkszentmártoni ny[lugalmazott]. kántortanító. Gyergyószentmiklós, [1921.].* (A továbbiakban: 1921.)
- 5 Harangozó Imre–Kövári Réka: *Etelközi fohászok – Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2005. CD-melléklettel. (A továbbiakban: *Etelközi*.)
- 6 1676. 83. (DPP 1979. 138. sz. felirata: Más), 1719. 46. (felirata: Más régi ének), 1921. 116. sz.
- 7 A *Cationale* második kiadása csupán a 13–15. szakaszokban igazította ki az énekeskönyv első változatát azzal, hogy kiírta a megismételt utolsó sor szövegét (bár a középsőben egy szótaggal kevesebbet: az első szót kihagyta). Továbbá a 7. strofa 3. sorában értelemszerűen javította a ragozást: „szólhattok”. Azonban a 6. vsz. 3. sorában a szöveg értelmével ellentétesen, rosszra cserélték a korábban helyes igealakot: „bé-takartam”.
- 8 3. vsz.

- 9 Deák–Szentés kézirat. Jelzete: OSzK Ms. mus. 4374. Valószínűleg 1741–1774 között jegyezték le. (A továbbiakban: *Deák–Szentés*) 21. Közli Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest, 1979.³ (A továbbiakban: Szabolcsi) 167.; Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai. Régi Magyar Dallamok Tára II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.* (A továbbiakban: RMDT II.) 1. variánsokban, valamint végigírva jegyzetben is, 430.
- 10 Szendrei Janka–Dobszay László–Rajeczky Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. (A továbbiakban: SzDR) I. 101. és II. 49.; Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve – I.* MTA ZTI, Budapest, 1988. (A továbbiakban: MNdTK I.) III/151. típus; Dobszay László: *A magyar népelek I.* Veszprémi Egyetem, Veszprém, 1995. (A továbbiakban: Dobszay 1995.) 60–61.
- 11 *Etelközi* 32. sz. (CD 7.) *Pusztina* (Moldva), Pusztianu Imre Jánosné Laczkó György Anna (sz. 1934.). Gyűjtötte: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. október 31. Jelzet: ZTI MD 0148 6a.
- 12 A 2. sor közepén H H A helyett H GA H, a 3. sor H C H GA HA AG, a 4. sor A AG G F EA A, az utolsó sor pedig HA AG G F EF D.
- 13 1676. 105. (DPP 1979. 171. sz.), 1719. 78., 1805. 71., 1921. 140. sz. (Az első két kiadásban az *A Szűz szülé szent fiát* kezdetű ének dallamára utal, a harmadikban már tulajdon nótájára.)
- 14 Csupán a 21. vsz. utolsó sorában marad ki egy szó („szépen”) az 1719-es kiadásból.
- 15 Még a 16. vsz. egyezik szó szerint az első két kiadás 27. szakaszával (ahol a három ajándék teológiai jelentéséről olvashatunk).
- 16 Rövidebb-hosszabb átfogalmazás van a 6., 9–13. és 15–19. versszakokban.
- 17 *Deák–Szentés* 28. Közli RMDT II. 33/II. variánsokban, valamint végigírva jegyzetben is (212. j.) 591. (utóbbi helyen a 2. sor hajlítása kimaradt). A kéziratban az 1. sorban „Királyajának” szerepel, javítás nélkül. Lásd még SzDR I. 124–125. és II. 60–61.; MNdTK I. III/131. típus.
- 18 *Deák–Szentés* 18. Közli RMDT II. 212. variánsokban, illetve a jegyzetben kiírt formában is 591. Lásd még SzDR I. 122–123. és II. 59–60.; MNdTK I. III/132. típus.
- 19 1. sor eleje: D Fisz A A H H H A, 2. sor közepe: Fisz E Fisz G, 3. sor közepe: A D Fisz E / A.
- 20 *Etelközi* 37. sz. (CD 12.) *Klészse* (Moldva), Bezsán Mihály (sz. 1927.) Gyűjtötte: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 2. Jelzet: ZTI MD 0151 13.
- 21 1. sor közepe: A A H A / G AG H, 2. sor eleje: Fisz A A G, 3. sor közepe: A A Fisz D / A Fisz.
- 22 1719. 124. (felirata: Más új ének), 1805. 132. (felirata: Más; mindkét kiadásban tulajdon nótája van), 1921. 172. sz. („Régi népelek”).
- 23 4., 6–8. és 11. vsz. Utóbbiban értelemzavaró módon „Anyjával” helyett „kínjával” szerepel. Az 1805-ös kiadás a korábbiól csak az 5. és 8. strófában tér el kissé.
- 24 *Deák–Szentés* 34. Közli Szabolcsi 174.; RMDT II. 39/II. variánsokban, valamint végigírva jegyzetben is 450.; SzDR I. 216–217. (II/333. d.); Dobszay László: *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. (A továbbiakban: Dobszay 1983.) 132. (151/e.) Lásd még MNdTK I. II/6. típus; Dobszay 1995. 134. A kézirat dallamát és népzenei lejegyzéseket közöl, részletesen elemzi Kővári Réka: *Zenetörténet és népzene – Egy XVIII. századi csíki ferences kézirat dallamai a népzenei gyűjtésekben.* In: *Mozart–Liszt–Bartók – tanulmánykötet.* SzTE JGyTFK Ének-zene Tanszék, Szeged, 2007. (A továbbiakban: Kővári) 93–96.
- 25 2. sor: G G A G F E.
- 26 1676. 652. (DPP 1979. 740. sz.), 1719. 553. (mindkét kiadásban felirata: Más szép ének), 1805. 356. (felirata: Más, nótája tulajdon). *Deák–Szentés* 82. Közli RMDT II. 333.; SzDR I. 216–217. (II/333.a); Dobszay 1983. 132. (151/b). Lásd még 24. jegyzet.
- 27 E kottával közölt dallamokra, mint 12 szótagszámú sorokból építkező, 2 illetve 2 és fél soros énekekre hivatkozom az 1.7. szakaszban.
- 28 *Etelközi* 40. sz. (CD 15.) *Klészse* (Moldva), Botezát György Illésné Bezsán Viktória (sz. 1959.). Gyűjtötte: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 1. Jelzet: ZTI MD 0150 5.
- 29 1. sor: A AF G A C AGF, 2. sor eleje: C A., 3. sor: F F G A G FE DE F.

- 30 1676. 160. (DPP 1979. 200. sz.), 1719. 115. (mindkét kiadásban felirata: Más. *Popule meus*, nótajelzése: Joseph, Joseph), 1805. 160. (felirata: A' Kereft imádása alatt, nótája tulajdon), 1921. 178. sz. (felirata: Nagypéntekre, *Popule meus*).
- 31 Csupán az 1921-es kiadásban maradnak el az 1. strófát refrénként időnként visszahozó utalások, illetve az a szöveg tér el apróbb pontokon: 5–11. vsz. (és a második kiadástól a 9. vsz. 2. sora is: „vitettelek”).
- 32 *Deák-Szentes* 32. Közli RMDT II. 62b/II. variánsokban.
- 33 Lásd RMDT II. 62a–d, 463–466.; SzDR I. 126. és II. 61–62.; Dobszay 1995. 141–142.
- 34 Első 3 sorának dallama: C D C H E D C H / D D C Bé C Bé A G / Bé Bé Asz G Asz G F Esz. A kiadványban a záróhang lecsúszott: Bé.
- 35 *Etelközi* 42. sz. (CD 17) *Klészse* (Moldva), Botezát György Illésné Bezsán Viktória (sz. 1959). Gyűjtötte: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 1. Jelzet: ZTI MD 0150 7.
- 36 1. sor: ESZ D C C ESZ D C C, 2. sor eleje: ESZ D ESZ B, 3. sor eleje: B B C BGB.
- 37 Latinul: 1676. 244. (DPP 1979. 271. sz.), 1719. 187. (mindkét kiadásban felirata: Alius). Magyarul: 1676. 245. (DPP 1979. 272. sz., felirata: Surrexit Christus hodie, Nota eadem), 1719. 188. (felirata: Magyarul azon nótára), 1805. 167. (felirata: Más, nótája tulajdon), 1805. Cer. 74. (a búzaszentelői processzió végén, már a templomban kezdi el a kántor, amire a nép a refrénnel válaszol), 1921. 197. sz. (felirata: A körmenetre); *Alleluja* refrénnel: 1676. 245. (DPP 1979. 273. sz.), 1719. 188. (mindkét kiadásban felirata: Azon éneknek más nótája).
- 38 Lásd Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Régi Magyar Dallamok Tára I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. (A továbbiakban: RMDT I.) 146. sz.; SzDR I. 66–67. és II. 31–32.; MNdTK I. II/22. típus; Dobszay 1995. 55–56.
- 39 *Deák-Szentes* 40. Tudomásom szerint eddig nem közölték.
- 40 1. sora: A A H C D C H A, 3–4. sora: A G F E F G / A G F E D.
- 41 *Deák-Szentes* 40.: Fel tamadt Chrjftus ez napon Alleluja, Alleluja Alleluja Hogy az Ember vigadozzon. Alle-Alleluja.
- 42 *Etelközi fohászok* 43. sz. (CD 18) *Kelgyest* (Moldva), Keláru Ludovikné Keláru Agata (sz. 1935). Gyűjtötte: Harangozó Imre 1998. április 4. Jelzet: Harangozó–Kővári 2005. CD 18.
- 43 Dallama a 2. sortól: DC HAG A G / A GFE D G / A GFE D F E D.
- 44 Latinul: 1676. 688. (DPP 1979. 769. sz.), 1719. 584. (mindkét kiadásban felirata: Prosa Funeris), 1805. Cer. 9. (felirata: Sequentia). Magyarul: 1676. 689. (DPP 1979. 770. sz.), 1719. 585. (mindkét kiadásban felirata: Eadem Prosa Ungarice), 1805. 323. (felirata: A' Letzke éneklés után, és az Offertorium alatt), 1921. 403. sz.
- 45 *Deák-Szentes* 84. Közli (és elemzi) SzDR I. 108–109. (II/15a.), RMDT II. 15. variánsokban; Richter Pál: *Napja Isten haragjának – egy temetési ének írásos emlékei és néphagyományban élő változatai*. In: *A Csiki Székely Múzeum Évkönyve. 2005*. Csíkszereda, 2006. 270. Lásd még Dobszay 1995. 46., MNdTK I. IV/310. típus.
- 46 Az 1. sor 2. fele: D E F E, a dallam 2. fele: ||: A G F E F F GBé A :|| A G F E A G F E D.
- 47 *Etelközi* 44. sz. (CD 19) *Klészse* (Moldva), Botezát György Illésné Bezsán Viktória (sz. 1959). Gyűjtötte: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 1. Jelzet: ZTI MD 0150 19.
- 48 1. sor eleje: F E D a, 3. sor eleje: A A G G F, 4. sor 2. fele: F G A A, utolsó sor: D E F F G F E D D.
- 49 1676. 719. (DPP 1979. 786. sz.), 1719. 602. (mindkét kiadásban felirata: Más, Nota: Mit bízik e világ), 1805. 335. (felirata: Más, nótája tulajdon), 1921. 428. sz. (Tárkányi–Zsasskovszkyból véve).
- 50 *Deák-Szentes* 85. Közli DPP 1979. 786. sz.; RMDT II. 302/III.
- 51 Dallama: ||: C D E F G C A G G F E D :|| G D E C A G G F E D / C D E F G C A G F E D C. Lásd még SzDR I. 204–205. és II. 92.; MNdTK I. IV/288. típus.
- 52 *Etelközi* 45. sz. (CD 20) *Klészse* (Moldva), Botezát György Illésné Bezsán Viktória (sz. 1959). Gyűjtötte: Kővári Réka, Harangozó Imre 2004. november 1. Jelzet: ZTI MD 0150 15.
- 53 Csupán egy helyen van eltérés: az 1. vsz. 2. sorában „nemes vagy nemtelen” helyett „ifjakk s öregek” hangzik. A kibővült refrén: „E szent rendelése Istennek végzése. / Isten nyugíssa meg, mi mindgyájan mondjuk, / Ezt a megholt hívet az Úrnak ajánljuk.”
- 54 1805. 335. (felirata: Más, nótája tulajdon). Lásd RMDT II. 129.; SzDR I. 78–81. és II. 38–39.; MNdTK I. II/3. típus; Dobszay 1995. 74.

- 55 *Deák-Szentes* 85. Közli RMDT II. 129/I. variánsokban, valamint végigírva a tanulmányban is, 136–143. (I). 1676. 707. (DPP 1979. 783. sz.), 1719. 589. (mindkét kiadásban felirata: Más azon nótára, mely a *Bűnnek az ő zsoldja* kezdetű ének dallamára utal). A két kiadás 34 strófája szinte változatlan, csak a 4., 14., 19., 26. és 31. vsz.-ban találunk apróbb átköltést.
- 56 Az MTA Zenetudományi Intézet Központi Népzenei Gyűjteményében ebben a típusban csak néhány moldvai, halottas éneknél találkozni ezzel a refrénnel: vagy mindegyik strófa végén, vagy csak az utolsó versszaknál.
- 57 Dallama: ||: A Bé A GF G F :|| / E F G G A G F F GFG F Esz D / GF F G F EszD C F F GFG F Esz D / G Bé A G A G GF F G F EszD C. Az 5. sor 1. fele: GF Esz F Esz D C, a 6. sor 2. fele: GF Esz F Esz D C.
- 58 1676. 669. (DPP 1979. 753. sz.), 1719. 568., 1805. 334. (mindhárom kiadásban felirata: Más, utóbbiban nótája tulajdon), 1921. 429. sz. (más szöveggel is: *A te híveidnek lelkéért* 413. sz.).
- 59 *Deák-Szentes* 83. Közli DPP 1979. 753. sz. (népi ritmizálás szerint); RMDT II. 64/II.; Dobszay 1983. 136. (153/b); Kóvári 91. Lásd még SzDR I. 128–129. és II. 63–64.; MNdTK I. II/21. típus; Kóvári 90–93.
- 60 *Etelközi* 46. sz. (CD 21.) *Kelgyest* (Moldva), Keláru Ludovikné Keláru Agata (sz. 1935). Gyűjtötte: Harangozó Imre 1997. október 25. Jelzet: CD 0356 05'50".
- 61 1676. 395. (DPP 1979. 465. sz.), 1719. 323. (mindkét kiadásban felirata: Más, Nota: Harcz ember élete), 1805. 228. (felirata: Más), 1921. 311. sz. (új dallam: Kecskés Ernő).
- 62 „Mojt, és midön el-jő végső óránk.”
- 63 A középső 3 strófa marad ki. Új: 4. vsz. 2–3. sora.
- 64 1–4. vsz. = 1676. 1–4. vsz., 5. vsz. = 1676. 6. vsz., 6. vsz. = 1805. 4. vsz., 7. vsz. = 1676. 8. vsz.
- 65 *Deák-Szentes* 139.
- 66 *Deák-Szentes* 54. A kottairó a 7–8. hangot összekötötte, majd áthúzta az összekötő vonalat. Közli RMDT II. 170/II. (Bé és Fisz ajánlásával); DPP 1979. 465. sz. (Fisz ajánlásával); Szabolcsi 174.; Dobszay 1983. 131. (149/c, Fisz ajánlásával).
- 67 *Etelközi* 51. sz. (CD 24.) *Klészse* (Moldva), Botezát György Illésné Bezsán Viktória (sz. 1959). Gyűjtötte: Kóvári Réka, Harangozó Imre 2004. november 1. Jelzet: ZTI MD 0150 13.
- 68 A sor főhangjai: A GFisz A G Fisz GEFisz / A G F G FE D.
- 69 A 4. sor: FEF G F E / FEF G FE D.
- 70 *Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század (6/1.) Ferences iskoladrámák 1.* Sorozatszerk. és szerk.: Demeter Júlia – Kilián István – Pintér Márta Zsuzsanna. Sajtó alatt.
- 71 Erről a munkáról részletesen beszámoltam *Énekek az 1721–1739 között előadott csíksomlyói misztériumjátékokban* címmel, a Partiumi Keresztény Egyetem, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az MTA Irodalomtudományi Intézet szervezésében 2006. augusztus 28–31. között *Késő barokk és klasszicizmus a magyar színpadon* című, Nagyváradon megrendezett nemzetközi színház- és drámatörténeti konferencián. Az előadás írott formája a konferencia anyagát tartalmazó kötetben jelenik meg.
- 72 *Scena octava: Hic discedunt omnes et comparent iterum duo Angeli, qui mittunt homines ad ultimam Judicium. Cantilena: Ime kérelek, és intelek.*
- 73 1676. 725. (DPP 1979. 793. sz.), 1719. 626. (Mindkét kiadásban nótautalása: Emlékezzél meg emberi állat. Ennek dallamát az Illyés *Halottas Énekek* 1693. 87. alapján közli RMDT I. 110/I., valamint DPP 1979. 793. sz.)
- 74 *Deák-Szentes* 86. Tudomásom szerint eddig nem közölték. A dallamot *Énekek az 1721–1739 között előadott csíksomlyói misztériumjátékokban* című tanulmányomban közlöm. Említi RMDT I. (110. j.) 501.
- 75 *Scena secunda: Hic discantistae canunt: Eheu etc.*
- 76 *Deák-Szentes* 86. Közli RMDT II. 98. variánsokban; Kóvári 87. 1719. 623. (felirata: ALIA. Antiqua de mortis, et fortis imperio in homines., latinul), 1805. 78. (felirata: A' Világnak hivságáról. Nota: Eheu! quid homines fumus. A vízkereszt utáni időszak éneke, magyarul. Itt több, általában halottas szöveget hordoz.). Lásd még SzDR I. 142–143. és II. 68–69.; MNdTK I. IV/305. típus; Dobszay 1995. 127–128; részletesen elemzi Kóvári 85–90. Péter Sándor (67 éves), *Csíkrákos* (Csík). Gyűjtötte: Sárosi Bálint, Dobszay László 1967. július. Jelzet: AP 6581j.
- 77 *Scena nona. Jesus (Verbum).*
- 78 *Scena tertia.*

- 79 1676. 719. (DPP 1979. 789. sz.), 1719. 611. (mindkét kiadásban Nota: *Lucisce stellis amicta*) latinul; 1676. 720. (DPP 1979. 790. sz.), 1719. 612. (mindkét kiadásban felirata: *Est messor mors*), 1805. 356. (felirata: Nevendék Szűznek Temetésére. Nota tulajdon) magyarul.
- 80 *Deák-Szentes* 85. és 86. Közli Rajeczky Benjamin: „Kaszás e földön a halál...” *Néprajzi Közlemények*, 1958/1–2. 27. latinul; RMDT II. 164/I. variánsokban latinul; RMDT II. (62. j.) 466. magyarul. Kővári 83. latinul és magyarul. Lásd még RMDT II. 189.; SzDR I. 182–183. és II. 84.; MNdTK I. III/176. típus; Kővári 82–85.
- 81 Vö. RMDT II. 62a–d. és jegyzetei 463–466.
- 82 *Scena quarta: Himno decantat lugensque supra Joseph.*
- 83 1676. 146. (DPP 1979. 187. sz.), 1719. 108. (Mindkét kiadásban felirata: Más szép ének. Nótaultalása az első kiadásban Szörnyű halál, imé hol áll, a másodikban Én nemzetem zsidó népem.)
- 84 *Deák-Szentes* 84. Közli Papp Géza: Egy elveszettnek hitt kéziratok énekeskönyv. *Magyar Zene*, 1988. 6. 394. A téves dallamkapcsolásról RMDT II. (147. j.) 541.
- 85 Epilógus után: *Hymnus ab Omnibus Actoribus.*
- 86 *Deák-Szentes* 29. o. Közli RMDT II. 175/II. variánsokban.

Summary

RÉKA KŐVÁRI

INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS WITH A FOLK MUSIC RESEARCHER'S APPROACH.

ON THE MUSICAL WORKS OF THE PUBLICATIONS *ETELKÖZI FOHÁSZOK* AND *FERENCES ISKOLADRÁMÁK* (1.)

One of the sources for my DLA dissertation on church music is *Cantionale Catholicum* by János Kájoni from 1676, a printed songbook with lyrics and *ad notam* references, and its subsequent editions, with more or less changed content. Another source I am using is the so called *Deák-Szentes manuscript*, a handwritten sheet music book for cantors, organists from the 18th century. The essay analyses the spread, variation and role of these songs in folk tradition in the areas the books were used: Transylvania, Bukovina and Moldavia.

Naturally, this subject requires the involvement of other branches in musical science: church music, comparative musical science and folk music research. There are two publications of different subjects connected with my dissertation, which are related to ethnography and literature. This essay deals with those songs from the two books mentioned in the title that can be found in both sources.

The main part of my study consists of *Etelközi fohászok – Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából* [Prayers from Etelközi – Selected Pieces of the Treasury of Religions Folk Poetry of Hungarians in Moldavia], a publication with an enclosed audio CD from the end of 2005 by Imre Harangozó and myself. Nine of the songs contained are analysed in detail here, those that can be found in the *Deák-Szentes*

manuscript. First I assess the text variations of the songs found in Kájoni's *Cantionale*. The tunes in the manuscript are at first compared with the tunes from the fourth publication of *Cantionale*, the so called *Songbook for organ by Baka*, written in 1921. Finally the Moldavian variants from our own publication are compared with the melodic forms of the previously mentioned songbooks.

The following songs are examined: 1) the Christmas song *Csordapásztorok*; 2) *A királyok királyának, Jézus Krisztusnak* for Epiphany, which has a variant tune in the Deák-Szentes manuscript with the title *Virgo Parit Filium*; 3) a lament of Holy Mary, beginning with *Jaj nagy kedven tartott*, its tune can also be found in the Deák-Szentes manuscript as a shortened funereal song with the title *Jaj, mely hamar múlik*; 4) *Én nemzetem* for Good Friday; 5) *Surrexit Christus hodie* for Easter and its Hungarian variation *Feltámadt Krisztus ez napon* with two types of refrain; 6) *Dies irae*, a funereal sequence and its Hungarian folkhymn variant *Az nap harag napja leszen*; 7) *Ó keserves jajszó*, for which the Moldavian singer used the tune of *Ó édes Megváltóm* funereal song (this tune can be found in the Deák-Szentes manuscript with the text beginning *Szomorú a halál*); 8) *Ó életünk végórája*, another funereal song, published in our book with the beginning *El kell menjünk, nincs mit tegyünk*; 9) and the Mary-song *Ó áldott Szűzanya*.

My essay finally deals with the first volume (in preparation) of the series *Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. Század* [Old Hungarian Dramatic Relics, 18th c.], bearing the title *Ferences iskoladrámák* [Franciscan School Plays]. This volume contains passion plays from Csíksomlyó between 1721–1739. Here I had the task to find some surviving tunes in the folklore of Csík to the lyrics of the published mystery plays. Some of the songs in these plays have been found related to the Deák-Szentes manuscript. These are: *Íme kérlek és intelek, Eheu quid homines sumus, Oh én kedves népem, mit cselekszel velem, Kaszás e földön az halál, Ó Józsefnek fényessége*, and *Ó Jézus, Jézus*.